

ՀԱՇԱԿ ՈՍԿԵՂԷՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԳԻՏՆԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ԱՅԼՈՎԲՆ ՀԱՆԴԵՐՁ

ԸՆԴ ԽՆԱՄՈՎ,
Ը․ ՄԱՏԱԹԻԱՅ ԳԱՐԱԳԱՅԵԼՆ ԵՐ Յ․ ԳՈՒՐԳԵՆԻ

ՏԱՐԻ Բ․
ԹԻԻ Զ. — I ՅՈՒՆԻՍ

Ի Կ. ՊՈԼԻՏ
ԱՌ ՅՈՐՈՇԻՊԱՅ ԴԱՐԱՆՈՐԵՐ

1887

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

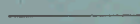
Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Պատմութիւն Հայ մատենագրութեան Ա. Մ. Գ.

Գ Ի Տ Ն Ա Կ Ա Ն

Օդ համատարած Յ. Գ.

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Բ Ա Կ Ա Ն

Ի Դրոց Տէյեմարայ Ս. Գ.

Թուղթ առ Խնամակալութիւն Ռ. Պալեան

Օրենք եգիպտացոց դատելոյ զբազառոյս յեա

մանուան ճոցս Ա. Մ. Գ.

Առանձինն բանք Հայերէն լեզուի (Գ.) Յ. Գ.

ՃԱՇԱԿ

ՌԱՍԿԵՂԵՐՈՒ ՊԻՊՐՈՒԹԻՒՆ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅ ՄԱՏՆԵԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՍԿԶԲԱՆԷ ԱՆՏԻ ՄԻՆՁԵՒ ՅԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍ ԱՆԴՐ Ե. ԴԱՐՈՒ

Մնայ ասել ինչ զհանգամանաց լեզուին Բուզանդայ, և այն իսկ է կէտ նպատակի մերոյ: Պատմութիւնն Հայերէն դպրութեանց զոր վերագոյնն յիշեցաք՝ չասէ ինչ զլեզուէն Բուզանդայ. չիք տարակոյս սակայն թէ այս լեզութիւն չէ արհամարհանաց կամ դուզնաքեայ ինչ համարելոյ զլեզու ոսկեղինիկ մատենին: Որչափ օտար և համարիցիմք զարձակն և զհամարձակ լեզու Բուզանդայ ի սլարոյն և յողորկ կանոնաց արդի գրագիտութեան որ այնպէս պինդն է և սեղմ և ամփոփ, և որչափ խորշելի թուիցին մեզ աւելորդն այն առատութիւն և ստեպ կրկնութիւնք, և օձտելն և խոտորել յօրինաց դպրութեան, չէ մարթ տակաւին ուրանալ թէ մատեանն Բուզանդայ, վասն լեզուին մանաւանդ, ի մնացորդս անդ դպրութեան Ոսկեղէն դարուն է արդարեւ հրաշակերտ: Յորպիսի մեծութենէ մնայր թափուր Հայերէնն առ մեօք, եթէ զրիկալ էր զմեզ բախտին յականէ անտի պատուականէ որում արդարեւ չբաւէ գին:

Բուզանդ այնու իմն մանաւանդ է անգին և անհամեմատ, զի, որպէս ասացաւ այլուր, տայ մեզ զօրինակ ժողովրդական լեզուի երանագոյն ժամանակի մերոց հայրենեաց: Առ Բուզանդայ թուի մեզ լսել զպերճն և զճոխ բարբառ արքունական որով խօսէին նախարարք մեր իբրեւ մտանէին ի ժամ այգորելոյ առ արքայ. և կամ յորժամ, տաշտ գինեոյ ի մատունս, ճառ արկեալ խօսէին զիրաց կարեւորաց տէրութեանն ի գալ իւրեանց ի մի վայր: Զէ առանց

հաւանութեան թէ գոռոզն Արշակ բուզանդեան լեզուաւ յայտնեաց զյատուճն իւր առ նախարարս ընդ աքսորել Ներսիսի յարիանոս կայսերէն Վաղեսէ . « Գարինք բազումք , ասէ , ի վերայ կայսերն , և ձեր ի բերելդ . քարինք և մեր շատ կան ի թափել զատամունս նորա ի տալն (զպարգեւսն,) և ձեր ի բերելդ . զմեր վատթարութիւնս յո՞ տարայց . արդ այդմ երախտեացդ ես դարձուցանեմ : » Նովին լեզուաւ և Մուշեղ արդարացոյց զանձն առ Պապայ յանմիտ զրպարտութեանց անտի շաղաշուտ մարդոց . « Զիմ զընկերսն զամենեսեան , ասէ , ես կոտորեցի . իսկ որ թագս ունէին՝ նոքա իմ ընկերք չէին , այլ քո . եկեացես , որպէս ես զիմանս սպանի , դու զըոյսն . այլ իմ յայր թագաւոր ոչ ձգեալ ձեռն երբեք որ թագ ունի , և ոչ ձգեմ , և մի այլ ձգել լիցի : Նթէ կամիս սպանանել զիս , սպան . այլ ես , եթէ գայ ինձ ի ձեռն երբեք այր թագաւոր , որպէս եկն բազում անգամ , ես ոչ սպանանեմ զայր թագաւոր որ գամ մի թագ ունի , եթէ ոք իսկ զիս սպանցէ : » Նովին լեզուաւ յղեցան պատգամք ի Մանուելէ առ Վարազդատ , և ի Վարազդատայ առ Մանուէլ , և այլ բազում ինչ զոր գնէ Բուզանդ ի բերանս ոմանց ոմանց նոյն ազատաշխարհիկ լեզուաւ : Առատն և փափուկ , նոր և անարուեստ , կամ մանաւանդ անպաճոյճ լեզուն Բուզանդայ նշան է ոչ եթէ տգիտութեան Հայ լեզուի կամ խակութեան մատենագրական ոճոյ , այլ ժամանակին ժողովրդեան լեզուին , զոր քան զգիտնարար ոճ Նզնկայ և թարգմանութեան գործոցն Ոսկեբերանի և այլոց հարց թուի նախամեծար արարեալ մատենագրին , որոյ կէտ նպատակին էր առանց երկբայութեան առնել զգործն , իբրեւ տոհմային պատմութիւն , յանկագոյն ճաշակի ժողովրդեան . և այս բարձրացուցանէ մանաւանդ քան իջուցանէ զպատիւ և զգին լեզուին Բուզանդայ : Ըստ մեզ , մի միայն թերութիւն Բուզանդայ է ստէպն մուտ տալ նորաքանչից , և այս ոչ այնչափ Բուզանդայ անձին կամ գործոյն , որչափ ժամանակին է ընծայելի :

Եւ զի զամբաւ առաւելութենէ հայերենին Ե. դարու արդէն եղեն բանք միանգամ և երկիցս , աւելորդ համա-

րիմք խօսել միւսանգամ: Քան զվարդապետութիւն լաւագոյն և հզօրագոյն է ապաքէն օրինակն: Գրեթէ յամենայն գրոց զոր յիշեցաք վերագոյնն իբրև արդիւնս ոսկեղէն ժամանակի՝ բերցուք հատուածս իբրև առակ օրինակի, զի յետոյ ի բերել մեր հատուածս և ի մատենադրութենէ սյլոց եւս դարուց, ի համեմատութենէ անտի երկոցունց գիւրին իցէ ընթերցողաց տեսանել՝ թէ՛ ո՛ւր պարտ իցէ խնդրել զհայերէնն:

Աւելորդ համարիմք յաճախել օրինակս յԱստուածաշունչ գրոց, որոց ընտրութիւնն և հարազատութիւն լեզուին է յամենեցունց վկայեալ, և ծանօթ՝ ի պատճառս ստէպ ընթերցուածոցն զորս յաճախեցին նախնիք մեր եկեղեցասէրք ի հանապազորդ պաշտամունս եկեղեցւոյ, և որոց ընտելացեալ են ականջք ռամկաց իսկ: Բերցուք միայն հատուածս ինչ ի գրոց Մակարայեցւոց, յորոյ ի թարգմանութեանն հայ թարգմանիչն թափէ զմթերս առատութեան Հայ լեզուին՝ առանց կապելոյ զանձն ընդ բնագրին, այնու զի է մատեանն երկրորդականոն, և, իբրև այսպիսի, տայ ազատութիւն ելանելոյ ըստ սահման բան առ բան թարգմանութեան:

Ի պայազատացն Աղեքսանդրի մեծի թագաւորէ Անտիոքոս Եպիփանէս որդի Անտիոքայ մեծի յամին 174 նախ քան զԲրիստոս, և հալածէ զհրեայս:

«Աղեքսանդր արքայ Մակեդոնացւոց . . . զօրաժողով լինէր և զաշխարհս ամենայն ի հարկի կացուցանէր: Եւ յետ այսր զախտ մահու ջերանէր և անկանէր ի մահիճս իւր: Իւրեւ ետես եթէ մեռանի, կոչեաց նա զչորեսին փառաւորեալս ի նմանէ որ ընդ նմա իսկ սնեալ էին ի մանկութենէ, և բաժանեաց ետ նոցա զարքայութիւն իւր, մինչդեռ ինքն կենդանի էր: Յետ նորա զատեալ հաստատեցան կացին իւրաքանչիւր ի տէրութեան իւրում զայեկորդիքն նորա, թագ կապեցին և որդիք նոցա յետ նոցա ամս բազումս: Ի նոցանէ բղխէր արմատ չարի, չառաւիղ դառնութեան, որդին Անտիոքայ մեծի, անօրէնն Անտիոքոս երեւելի, որ էր մնացեալ ի պատանդս ի Հռոմ քաղաքի: . . . Իբրև աջողե-

ցաւ թագաւորութիւնն առաջի նորա , եղ ի մոի իւրում նա թագաւորել և ի վերայ երկրին Եգիպտացւոց միաբանել զերկոսին թագաւորութիւնսն : Դիմեաց խաղաց գնաց նա զօրօք բազմօք , կառօք և փղօք և նաւուք բազմօք տալ զատերազմ ընդ Պտղոմեայ (Երեւելոյ) թագաւորին Եգիպտացւոց . ի պարտութիւն մատնեցաւ Պտղոմէոս յերեսաց նորա , փախստական լինէր առաջի նորա : Յայնմ մարտի բազում վիրաւորք անկանէին : Ասպատակ սփռէր Անտիոքոս ընդ աշխարհն ամենայն . վաղ հասանէին զօրքն , արագ արագ զաւարն ժողովէին , և առնուին զամուրս ամենայն երկրին Եգիպտացւոց : Եւ յետ հարուածոց եգիպտացւոցն դարձաւ Անտիոքոս : »

« Չհետ երկուց ամաց արձակեաց նա ի քաղաքսն Հրէաստանի իշխան հարկահան , որ եկն յԵրուսաղէմ զօրօք բազմօք : Անկաւ նա ի վերայ քաղաքին յանկարծակի և հարզնա ի հարուածս մեծամեծս : Սատակեաց ժողովուրդս բազումս յիսրայելէ , առ զաւար քաղաքին , և հրձիգ արար զամենայն փայտակերտ զապարանից նորա , ի գերութիւն վարեաց զկանայս և զմանկունս և զամենայն անասունս նոցա : Ետ շինել զամրակողմն զգլուխ քաղաքին ի պարիսպս ամուրս և յաշտարակս հզօրս . և եղեւ այն զօրուն իբրեւ բերդ ի բերդի : Անդր մուծին զարս անօրէնս , ամրացուցին լցին զնա զինու , հանդերձեցին լցին համբարօք , և զամենայն զօրն Երուսաղեմի ի ներքս կուտեցին : Եղեն յորոգայթ մեծ և ի խափան սրբութեանն և ի սատանայ չար տանն իսրայելի հանապազօրդ : . . Հրեշտակս արձակեաց թագաւորն հրովարտակօք հանդերձ յԵրուսաղէմ և ի քաղաքսն Հրէաստանի դարձուցանել զնոսա յօրէնս օտարոտիս , խափան առնել ողջակիզացն և պատարագաց , պղծել զաբաթս և զտօնս տարեկանաց . նուիրեալ սեղանս կանգնել , երեւեցուցանել անդս մեհենից , յազել զխոզս և խառնակ անասունս : Ստիպէր զՀրեայս թողուլ զորդիս իւրեանց անթշխատս , զի մոռացին նոքա ամենեւին զօրէնսն . և որ ոչ կացցէ , ասէ , ի հրամանի թագաւորին՝ մահու մեռցի : Ետ նա շինել պատկեր պղծութեան ի վերայ սեղանոյն ,

ընդ ամենայն Հրէաստան շուրջ զքաղաքօք կանգնել մեհեանս , և ի վերայ ամենայն դրանց ապարանիցն և ընդ ամենայն գնացս քաղաքացն խուսկս արկանել : Զգիրս ամենայն կտակարանացն զորս գտանէին՝ պատառէին և հուրք կիզուին , և ուր առ ումեք գտանէին գիրք կտակարանաց , կամ թէ ոք ուրեք ընդ օրէնս հաւասարէր՝ հրաման թագաւորին զնա մահու սպանանէր : Եւ այնպէս սաստկացեալ էր հրամանն ի վերայ Խարայեւացւոց , զի զկանայս որոց զմանկունսն իւրեանց թլփատեալ էր՝ սպանանէին ըստ հրամանին , և զմանկունսն զպարանոցէ մարցն կախէին ըստ հրամանին արքունի , և զթլփատիչսն և զորդիս նոցա սպանանէին ըստ նմին օրինակի : Եւ բազումք յերուսաղեմացւոցն պնդեցին զանձինս իւրեանց , յանձն առին յօժարութեամբ մեռանել , և ոչ պղծել զանձինս իւրեանց ի խառնակ կերակրոյ անտի : »

(Մատթայի յատալ)

Ա. Մ. Գ.

Գ Ի Տ Ն Ա Կ Ա Ն

Օ Դ Հ Ա Մ Ա Տ Ա Ր Ա Մ

Յայտ ի փորձոյ իրաց է՝ թէ չիք օդոյ ոչ հոտ , ոչ համ և ոչ գոյն , և է մարմին գազեղէն . գոյնն կապոյտ որով երեւի օդ աչաց՝ երեւոյթ մի լուսոյ է . զի անգոյն տարերք օդոյ զայլ այլով սաստկութեամբ ցոլացուցանեն զերփն երփն երանգս ճառագայթից արեգական , և առաւել քան զայլս ածեն ի տես աչաց մերոց զգոյնն կապոյտ : Այս խոյն է պատճառ՝ զի գոյն երկնից երեւի մեզ կապուտագոյն :

Օդ , հանգոյն ամենայն մարմնոց որ ի բնութեան , է մարմին կշռելի , այն է՝ ունի զծանրութիւն . այլ առ նախնիս , ոչ ընդ սակաւ ժամանակս , համարէր օդ որպէս բնութիւն ինչ լոյծ և անկշիռ : Պիւթագորայ կարծիք էին՝ եթէ անմաքուր իցէ օդն որ զմեօք պատէ , և ի վերայ այսր օդոյ զոր ծծեմք՝ գոյ այլ իմն օդ սուրբ որ կոչի եթեր : Զնոյն խտիր արկ ի մէջ և Պլատոն , որպէս Ամբիտոկղէս և այլք

ի հնոց փիլիսոփայից • ոչ ոք ի նոցանէ առ ի միտ զտարրեղէն հանգամանս օգոյ , և ոչ ընծայէր ոք նմա պաշտօն իմն յերեւոյթս բնութեան :

Այլ թուի թէ Արիստոտ զառաջինն ած զմտաւ գկչութեանէ համատարած օգոյ , և վասն իրացն հաստատութեան փորձ փորձէր կշռել տիկ մի՝ նախ օգալից և ապա թափեալ յօգոյ . այլ վասն չաջողելոյ նմա փորձոյն , զի զնոյն կշիռ ծանրութեան գտանէր հանապազ տիկն այն եւ յորժամ օգալիցն էր եւ յորժամ թափուր յօգոյ , Արիստոտ սակաւ մի ժամանակ հրաժարէր ի կարծեաց անտի իւրոց . քանզի թէպէտ առաւելոյր ծանրութիւն տիկն վասն օգոյն ի ներքս մտանելոյ , այլ և ըստ ընդարձակելոյ ծաւալին նուազէր տիկն ի ծանրութեանէ իւրմէ միակշիռ չափով ծանրութեան , ըստ վարդապետութեանն Արքիմեդեսայ : Այս չաջողութիւն փորձոյ ած զԱրիստոտ ասել , իբրեւ զճշմարտութիւն իմն ականյանդիման , զայս բան անխմաստ՝ թէ բնութիւն երկնցի յունայնութենէ :

Այս վարդապետութիւն անհանձար , որ ընդունելի եղեւ հասարակաց , արդեւ լինէր սկիզբն առնելոյ անդրէն փորձոյ որ մարթէին այլազգ իմն ի վեր բերել զսնդիրն և երկմտութիւն արկանել զկարծեօք Արիստոտի : Յառաջ քան զԱրիստոտ , ի զուր Ամբիտոկէս ասէր զծանրութեանէ օգոյ լինել պատճառ առնլոյ և տալոյ շնչոյ . « Օդ , » ասէր , « ազդեցութեամբ ծանրութեան իւրոյ խուժէ ի թոքս մեր : » Ընդ վայր ասէր Ասկղեմիատ՝ թէ « Օդ առ ծանրութեանն մտանէ ի թոքս ուժգնութեամբ մեծաւ : » Այլ ոմն փիլիսոփոս ստոյիկեան անուանի , Փոսիտոնիոս անուն , — Փոսիտոնիոսն այն որ անկեալ յանհնարին ցաւս մարմնոյ՝ աղաղակէր . « Ով ցաւ , վսյրապար նեղես զիս • ոչ կարասցես ածել զիս ի հաւան չարիս ինչ համարել զքեզ , — գուն գնէր ընդունայն առ հաւանեցուցանել զգիտունս ժամանակին՝ թէ ծանրութիւն գոյ համատարած օգոյ , զորոյ և զչափ բարձրութեանն հաշուել կամեցաւ : Եւ այս ամենայն ջանք և կարծիք գիտնոց հնոցն ժամանակաց անկան ի մոռացօնս . այլ ընդ Միջին դարն ողջոյն որպէս մասն վարդապետութեան

կրօնից համարէր հաւատալ՝ թէ Բնութիւն երկնչի յունայնութենէ , և աննիւթ է օդ համատարած . զի որ ասացն զայս՝ Արիստոտէր , և որ ընդդէմ ոք դառնայր վարդապետութեան նորա կամ այլազգ ինչ ածէր զմտաւ՝ պատիժ նմա անդէն վաղվաղակի հասանէր՝ այրել կենդանւոյն ի վերայ փայտակուտի :

Ապա յետոյ որ ինչ ստուգութեամբ եկն ի յայտ զհամատարած օդոյ և զհասնգամանաց նորա՝ ծանօթ իսկ է ամենեցուն :

ԲԱՂ, ՀԱՆԵԱՒ,

Յ. Գ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ի ԳՐՈՅ ՏԵԼԵՄԱՒԱՅ

Տարան հանին զմեզ առաջի Ակեստեայ , որ գաւազան ոսկի ի ձեռին՝ դատէր զժողովուրդս և հանդերձեալ սպարաստէր ի գործ պաշտաման զոհից : Բարկ և զայրագին իմն բարբառով հարցանէր զմեզ . Ո՞ւր է , ասէ , երկիր ձեր հայրենի և զի՞նչ կէտ նպատակի ճանապարհորդութեանն ձերոյ : Փութայաւ Մենտոր տալ նմա պատասխանի և ասէ . Եկեալ եմք յափանց անտի մեծին Հեսպերիտեայ , և երկիր մեր հայրենի չէ ինչ կարի հեռի անտի . և այսպէս խորչէր խելօք յասելոյ թէ յոյն եմք : Ակեստէս ոչ եւս անսայր նմա և ունէր զմեզ առարս օտարականս որ թաքուցանիցեն զծածկեալ խորհուրդս իւրեանց . և անդէն տայր հրաման տանել զմեզ ի մօտաւոր անտառն ուր ծառայել էր մեզ իբրեւ զգերիս որոց արածէինն զհօտս և զանդեայս նորա :

Դժնդակագոյն քան զմահ թուէր ինձ պայմանս այս , և ձայն բարձեալ գոչէի . Ո՛վ արքայ , տուր հրաման զի սպանցեն զմեզ քան թէ ընկճիցիմք անարժանս . գիտաւջիր զի Տելեմաք եմ ես , որդի իմաստնոյն Ուլիսեայ , արքային իթակեցւոյ : Ծովս բազումս հատեալ անցեալ խնդրեմ զհայրն իմ . և եթէ չէ ինձ հնար դտանել զնա , և ոչ դառնալ յեր-

կիրն իմ հայրենի և ոչ իսկ զերծանել ի դերութենէ աստի յայսմանէ , առ զարեւն իմ . ոչ կարեմ ես ժոյժ ունել տանել այդչափ դառն և ողորմելի կենաց :

Հագիւ ելանէին բանքս այսոքիկ ի բերանոյ իմմէ , խառնաղանձ մարդկանն զայրագին լի բարկութեամբ աղաղակ բարձեալ մեծաձայն գոչէին . Մեռցի որդի անգութն անըզգամն Ողիսեայ , որոյ նենգութիւնքն և դարանք կործանեցին զբաղաքն Տրովացւոց : Յայնժամ Ակեստէս ասէ . Որդիդ Ողիսեայ , ոչ կարեմ ես զլանալ զարիւն քո ուրուականաց ոգւոց այնչափ Տրովացւոց զորս հայր քո գահալիժ արարեալ ընկէց յափունս Սեաւն Կողբիդեայ . կորնչելոց ես դու և որ քեզդ առաջնորդէ : Նոյն ժամայն այր մի ծեր յամբոխէ անտի առաջի առնէր արքային զենուլ զմեզ ձօնիս ի վերայ չիրմին Անքիսեայ : Արիւն նոցա հաճոյ լինիցի , ասէ , ուրուականի դիւցազինն այնորիկ . և Ննէաս գլխովին , յորժամ իրազեկ լիցի զնուիրաց զոհիդ , ուրախ լինիցի թէ դու եւս սիրես գգուես որ ինչ նմա մեծագնի էր յաշխարհի :

Ամենայն բազմութիւն ժողովրդեանն ծափս հարեալ յարէին միաբան հաւանութեամբ ի խորհուրդ ծերոյն . ոչ ինչ ունէին այլ ի մտի , բայց զի զենուցուն զմեզ : Կազմեալ պատրաստեալ էին տանել զմեզ ի վերայ չիրմին Անքիսեայ , ուր կանգնեալ էին սեղանք երկու և վառեալ հուրն նուիրական . սուրն որ հատանելոց էր զպարանոցս մեր՝ կայր հանդէպ աչաց մերոց : Պսակօք ծաղկանց զարդարեալ էին ըզգլուխս մեր , և չէր մեզ այնուհետեւ արգահատութիւն ինչ և գութ ակն ունել յումեքէ՝ ազատելոյ զկեանս մեր : Վճարեալ էր ամենայն ինչ վասն մեր . բայց Մենտոր հանդարտագոյնս , առանց յոյզս ինչ կարեաց յայտ առնելոյ , լայնդրեաց խօսել ընդ արքային : Ասէ . Ո՛վ Ակեստէս , եթէ ադէտք պատանուդ Տելեմաքայ , որ զէն երբեք չէ ամբարձեալ ի վերայ Տրովացւոց , չկարեն ածել զքեզ ի գութ , գոնեա՛ չահ անձին քո դրդեսցէ զքեզ : Գիտութիւնն զոր իմ ստացեալ է զհմայից , զճակատագրէ և զհրամանաց Դից՝ զգացուցանէ ինձ թէ չև անցեալ երից աւուրց՝ ազգք խուժադուժք , բարբարոսք եկեսցեն ի վերայ ձեր . ի՞նչալ ի բար-

ձուէ լերանցդ այդոցիկ իբրեւ զհեղեղատ տարածեսցին ասպատակել քանդել զամենայն երկիրդ և հարթյառակ առնել զքաղաք բնակութեան քոյ : Արդ փութա կանխել զարշաւանն նոցա . զօր ժողովեա՛ , գունդ կազմեա , վառեալ զինեա զմարդիկ աշխարհիդ . ժողովեա , առ ի մէջ քաղաքորմիդ զհօտս և զանդեայս քո որք կան յարուարձանեայս : Եթէ գուշակութիւնքս իմ վրիպեալ ի դերեւ ելանիցեն , համարձակ լիցի քեզ յետ երից աւուրց զենուլ խողխողել զմեզ . բայց եթէ , հակառակ այդմ , ճշգրտեսցին բանք իմ , յայնժամ յո՛ւշ լիցի քեզ՝ թէ չէ արժան զարեւ հատանել զայնոցիկ յորոց կեանք քեզ շնորհեալ իցեն :

Զարմանայր Ակեստէս ընդ բանսն զոր խօսէր ընդ նմա Մենտոր այնչափ համարձակութեամբ զոր չէր նորա տեսեալ . յայլու՛մ ումեք ի մարդկանէ : Պատասխանի տուեալ նմա ասէ . Գաջ իսկ տեսանեմ , ո՛վ այրդ օտարական , զի Դիք չեն առատացեալ ի քեզ բարեօք և ընչիւք , բայց շնորհեալ են քեզ իմաստութիւն որ պատուականագոյն է քան զամենայն մեծութիւն : Հրաման տայր միանգամայն յապաղել զպաշտամունս զոհիցն և պատրաստել կազմել մեծաւ փութով և կալ ընդդէմ արշաւանին զոր Մենտոր գուշակէր : Անդ էր տեսանել կանայս պակուցեալս յերկիւղէ , ծերս կորացեալս կորաքամակս և մանկտի մատաղ՝ արտասուք յաջս , որ յամենայն կողմանց դիմէին մօտանել ի քաղաքն : Ընդ ոչխարս խառն և արջառք դիմէին բառաչելով ի քաղաքն , լքեալ զարօտսն պարարտս . և մակաղատեղիք բաւական ոչ գտանէին նոցա առ ի կալ յամրի : Լսէին անդ յամենայն կողմանց գոչիւնք և աղմուկ աղաղակի խուժանին որ մղէին զմիմեանս և ոչ իմանային այր զընկեր իւր և ի շտապի անդ զանծանօթ ոմն՝ բարեկամ համարէին . և ամենեքեան խուռնընթաց համադուռդ ընթանային և ոչ գիտէին ուր ուղղէին ոտք իւրեանց : Բայց մեծամեծք քաղաքին , որ զանծինս առ իմաստունս ունէին , համարէին թէ խաբեբայ ոմն է Մենտոր . և զի զկեանս իւր ապրեցուցէ՝ հնարի հնարս կանխագիտութեան :

(Մատոռոցի յաւուք)

Ս. Գ.

ԹՈՒՂԹ ՍՌ ԽՆԱՄԱԿԱԼԵ ՃԱՂԱԿ ԿԱՆԴԻՍԻ

Տեարք Խնամակալք Ճաղակ Կանդիսի ,

Ի Կ. Պոլիս .

Յամէ ինչ հետէ ընթեռնում զճաղակ ձեր և չգտի պարապ պատեհ ի յայտ առնել զխորհուրդ իմ զայնմանէ : Վերջին թիւ նորին ամին անցելոյ երեւոյթս իմն ցուցանէր դարման . այլ քանզի ի չորից թուոց տարւոյս որք անագան և ի նմին աւուր եկին հասին առ իս՝ իմանամ զի չէ խափանեալ Հանդէսդ , խնդակից սրտիւ մաղթեմ նախ յաջողութիւն և տեւականութիւն գրական աշխատութեան ձերում :

Արդարեւ գովելի և օգտակար յոյժ է գործն յոր ձեռն արկեալ էք . և թէպէտ նորօրինակ ինչ նորասիրաց ժամանակիս երեւեսցի այն , սակայն ձեր ծառայութիւն ոչ վասն նոցա է որ զհինն մոռանալ կամին առ հնութեանն միայն , այլ վասն այնոցիկ որ զպատշաճն խնդրեն հանապազ և զգեղեցիկն : Նթէ հին լեզուք անկարեւոր էին , ոչ մի ի նշանաւոր տէրութեանց եւրոպացւոց դպրոցս հին լեզուաց հաստատէր , յորս առանձինն Հայերէն լեզու ունի զիւր ուսուցիչս և գուտանելիս : Ապա եթէ վ. Լանկուա , Լակարտ , Հիւպիան և այլք , գիտունք օտարք , ուսեալ են կամ ուսանին զՀայ բարբառ , թէպէտ ի քննել զաղերս նորին ի համեմատական լեզուաբանութեան , թէպէտ վասն այլոյ նպատակի , և ուսանին զհինն զոր Բրաքսին կոչեմք , որոյ ոչ գոյ այլայլութիւն որչափ արդի հայերենին՝ այսինքն աշխարհագրին է , ոչ ապաքէն առաւել ուսանել պարտ է Հայոյն զայն լեզու որով աւանդեալ են նմա նախնիք զպատմութիւն ազգին և զվարդապետութիւնս կրօնից նորա : Ո՛րչափ մորմոքեալ էր իմ արդեւք , յորժամ ընթերցեալ զՀայ արձանագիրս որ երբեք երբեք ընդ առաջ ինձ ելանեն ի դաշտայինն Կիլիկիա , ուր եմ այժմ , չառնուի ի միտ ողջ և ճշդիւ զոր ինչ նոքայն բովանդակեն : Արս ոչ բազումս սակայն տեսի յԵւրոպա որ խօսակից լինէին ընդ միմեանս ի լատին բարբառ զոր Բրաքսն անուանեմք . միտք նոցա , որպէս թուի ինձ , չէին յարուցանել զմեռեալն . այլ մեռեալս այս կարե-

ւոր էր նոցա առանց տարակուսանաց . յայն սակս մինչեւ ի բերանս իւրեանց ընդելացուցանէին զայն զոր ական նոցա ի գիրս միայն տեսանէր : Քանի՜ սակաւք են յազգի անդ մերում այնպիսիք որ ասել ինչ մարթայցեն ի հին լեզու Հայոց , նա ի դասս իսկ դաստիարակաց որոց պաշտօնն է ուսուցանել գոնեայ զբարբառ աւետարանի ասքանաղեան մանկըտուոյն : Այն իմ յօժարութիւն պնդեալ յամառել աստէն՝ եթէ թողուլ պարտ է զարդի հայերէնն , որ անհնարին եւս է , և վարել միշտ հնովն . բայց քանզի , որպէս ջատագովք արդի հայերենի հաստատեն , առ ի գրել ինչ առանց վրիպանաց այժմու հայերենին՝ տեղեկութիւն հնոյն պիտի , նմին իրի գիտել արժան է զհինն հայերէն , գիտել քաջ և գիտել զընտիրն :

Դուք , Տեարք Խնամակալք , որ առաջի ազգին արկեալ էք զձաշակ ձեր իբր օրինակ ընտիր մատենագրութեան Ն. դարու , միջնորդ կացէք որոց միանգամ կամիցինն հրահանդել ի լեզու Մեսրոպայ , այնու զի զնորա և զնորին յաջորդացն ասացածս յերկրէք հաւատարմութեամբ ի Հանդիսի ձերում , մատուցեալ միանգամայն փոփոխութիւնս նիւթոց առ ընթերցանելիս , որոց դժուարին թերեւս էր ստանալ զամենայն դպրութիւնս ոսկի դարուն և առ ի նմանող լինել նոցին՝ զննել մի առ մի համբերութեամբ : Հ. Ա. Բագրատունի , որ կոթող իսկ հայերենագիտաց կոչեցաւ յոմանց , յորդորէ զորս զհին հայերէնն ուսանիցին՝ չհեռանալ ի ձեռոյ լեզուի մատենագրաց այսր ժամանակի . բայց զարմանք են , ի գրուածս իւր նա ինքն ի կիր զայդ ոչ արկանէ : Նոյնպէս Հ. Ե. Հիւրմիւղեան , թէպէտ հաճի բնութեամբ ընդ կարգումն անուանց և ընդ դարձուածս բանից Սեբերիանու , Եղնկայ , Ոսկեբերանի , այլովն հանդերձ , սակայն և այնպէս այլ իմն կերպարանս տայ իւրում լեզուի , որ օտար է յոսկեզէն ուձոյ : Հարքս այսոքիք մեծանուն են ճշմարտիւ վասն հմտութեան իւրեանց Հայ լեզուի . այլ խոստովանութիւն նոցա պիտոյ էր մեզ և ոչ արարքն գրաւոր յորս չտեսանի նմանութիւն ընդ ընտիր դպրութեան , թէպէտ չէր իսկ անհնարին ինչ այս առ նոսա : Գիտեմք սակայն ընկերութիւն մի (Մխի-

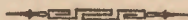
Թարեանք Վիեննայ,) որոյ անդամքն գրեալ թէ յիսուն ամօք
յառաջագոյն փոխեալ զխոնարհագոյն լեզու իւրեանց՝ գրեն
ցայսօր ժամանակի ըստ օրինակի Թարգմանչացն առաջնոց,
որոց զհետ գնան առ հասարակ մեծաւ մտադիւրութեամբ:
Ապա չեն կարի սակաւք որ ճանաչեն զուղիղն և զվայելուչ,
և նմանին այնմ ճարտարութեամբ:

Պարտ է ձեզ ապա, Տեարք Խնամակալք, որ յանձն առ-
եալ էք ցուցանել ազգին զճաշակ ոսկեղէն դպրութեան, ի
լոյս հանել զգաղտնիս վայելչութեանդ այդորիկ և մեկնել զօ-
րէնս յօրինուածոյ նորա: Յետ վախճան տալոյ պատմութեան
Հայ մատենագրութեան ի Հանդիսիդ՝ խօսեալիք զյօդեւոյ ա-
նուանց, որոյ արուեստին առաւել իմն կարօտ են որք կամիցինն
գրել ինչ զգուշութեամբ: Յուցէք թէ ընդէ՞ր ասորոսթանա-
նէն անունդ չէ ընտիր և ճարտարաբանութեան հարազատ, կամ
ընդունելի է փարսերէնն այլ խոտան քաղաքութեան, և որ
սոցին սակի իցեն: Բաց աստի, եթէ արժան դատիցիք, յոր-
ժամ ի գլուխ ելանիցէ «Առանձին բանք Հայերէն լեզուի», զիք
ի տեղի նորա կամ այլուր զանուանս և զբայս դարուցն վերջ-
նոց և հանդէպ նոցին յայտ արասցիք զստոյգն: Օրինակ իմն.
Բաղադրութեան, համեմատութիւն. Հաւածաւել, վիճել, այ-
լովքն հանդերձ, որք կարի օգտակար լինիցին առ այնոսիկ
որ զճշգրութիւն անուան իրիք խնդրիցեն:

Խնամ տարջիք հուսկ ուրեմն մշակութեան այդր լեզուի՝
փրկելով զնա նախկին անարատութեամբն ի միջոյ խառնա-
կութեան և ազականութեան ժամանակիս: Ի յայտ ածէք
զճգրիտն, մերժեցէք զխորթն. տուք տպագրել ի Հանդիսի
ձերում, որպէս և առնէքդ երբեմն, հատուածս ի լամար-
դինայ, ի Բասգալայ, ի Հիւկոյէ և յայլոց՝ Թարգմանեալ զա-
մենեսին լեզուաւդ այդուիկ զոր հինքն, եթէ էին կենդանի,
իմանալոց էին հեշտեալ իրբեւ զնորս: Այո՛, արարէք զայս ի
ի ցուցանել հակառակորդաց ձերոց թէ բաւական է ամենայնի
դպրութիւնն Ն. դարու:

ՌՈՒԲԷՆ Յ. ՊԱԼԵԱՆ

Ուսուցիչ գաղղիերենի ի Պետական վարժարանի
յԱտանա, ի 10 Մայիսի, 1887

ՕՐԷՆՔ ԵԳԻՊՏԱՅԻՈՅ ԴԱՏԵԼՈՅ ԶԹԱԳԱԻՈՐՍ
ՅԵՏ ՄԱՀՈՒԱՆ ՆՈՅԱ

Սեսոստրիս , զառաջինն , աշխարհակալ հրգօր ,
Յեգիպտոս ի ձաղանս հանէր հանապազօր
Թագաւորս աշխարհաց բազմաց երկաթակապ :
Այլ յերկրին որ ուսմամբ էր այնպէս հոյակապ՝
Այն մանաւանդ էր մեծ , զի օրէնք հանապազ
Թագաւորաց իսկ կայր յետ մահուն դատախազ :
Ո՞ւր զեղեցիկ քան զայս հանդէս երեւեցաւ ,
Կոչել ի հարցափորձ Թագաւոր անիրաւ
Ոչ Եգիպտոսի լոկ , համաշխարհի անգամ
Յանդիման՝ ի լըսել յաւիտենից պատգամ :
Վըճիռ ժողովրդեան է վըճիռ աստուածոց :
Ուրուական նորա կայր գերեզմանին ի ծոց՝
Դարուն եւ յաւիտեանց որոտալոյ վըճիռս
Ի դոդ եւ ի սարսափ ունկն եղեալ յակճիռս :
Անդ չգոյր փաղաքուշ , ոչ զինուց շկահիւն ,
Զիշխանութեան տեղին ունէր արդարութիւն :
Աղքատին արտասուք հեղեալք ցայնժամ ընդ վայր ,
Զըրկեալն յանիրաւի , բողոքել անդըր գայր :
Հըպատակաց տըրուպն էր դառըն դատաւոր ,
Ոճիրն ի Թագէն մերկ կայր անդէն ակընկոր :
Մինչ առաքինութիւն սուրբ շիրմին առընթեր
Ի բոց քահուն մահուան արծարծէր զիւր լապտեր :
Բիւր երանի յայնժամ այնմիկ որ ընդ Թագաւ
Անձամբ անձին խըստիւ կալ դատաւոր ուսաւ ,
Ոյր անունն էր օրհնեալ , արքունիքն անարատ
Ի պատրանաց փառաց , յողաքանաց ազատ :
Ո՛վ Թագաւորք , այլ եւս չիք ատեան այնպիսի ,
Ահաւոր յերկիւղ ձեզ ի տալ պատասխանի :
Գոն սակայն դատաւորք քան զյայնժամուան ահեղ ,
Որոց արդարութեանն իցէ՞ մարմ զընել մեղ :
Կամ իշխեսցէ՞ զնոսա խաբել ոսկւոյն շողիւն :
Դատաւորքս են երկու , խիղճ մեր եւ պատմութիւն :

ՆՄԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՏԸԼԻԼԻ

Ա. Մ. Գ.

ԱՌ ԶԳԻՒՏ . չհրահել . լուսւնն : *Ընդ նորա առնէին
թաղաւոր զԱնտիպատրոս . . . առ չգիւտ արքունական ազգին :

Ի ԳԼՈՒԻ ՀԱՆՅԵԼ . ՏԱՆՅԵԼ . Կարաբել . Գլուհ հանել : *Ի գլուխ
հանի . . . զհրամանն արքունի : — *Ո՛րպէս ի գլուխ տարցի զիրսս :
Ի ԳԼՈՒԻ ԵԼԱՆՅԵԼ . Ընաւ . Գլուհ ելել : *Ի գլուխ ել ողիմ-
պիադն : — *Ապա թէ զգօնութեամբ ընթեռնումք և ի գլուխ
ելանեմք , բազում օգուտս չահիմք անտի :

ԶԳԼԽՈՎ ԱԾԵԼ . Գլուհ բաշտ : *Զիւր սամոյրսն զգլխով
ածեալ՝ զդէմն երեսացն ծածկէր :

Կամ՝ հանել . Կարաբել : *Անդէն հրամայեաց զգլխով ա-
ծել զծիրանիսն Անդրոնիկեայ :

ԳՆԱԼ ՍՐՏԻ . Գլուհ . չաւ : *Ո՛չ սիրտ իմ գնաց , յոր-
ժամ դարձաւ այրն ի կառաց անտի ընդ առաջ քո :

ԳՈՂԱՆԱԼ ԶՄԻՍՍ , ԶՍԻՐՏ . Կարաբել : *Կամեցաւ զմիտսն
զուարթնոցն գողանալ : — *Գողացաւ Յակոբ զսիրտն Աբաբնու :

ԳՈՅԻԻ ԻԻՐՈՎ . ԶԱՓ . Բոնահայտեալ . Բաշտ : *Անբաւ է
մարդոյ տեսանել զԱտուած գոյիւ իւրով : — *Այնչ նոքօք
զաշխարհ գոյիւ իւրով : — *Զամենայն ինչ զոր ունէր՝ արկ
գոյիւ չափ զկեանս իւր :

ԳՈՅԺ ԱՌՆԵԼ . ԱՐԿԱՆԵԼ , ՏԱԼ . Գլուհ . Բաշտ : *Գուժ-
կան գուժկանի զիպեսցի , գոյժ առնել թաղաւորին Բաբե-
լացոց՝ թէ առաւ քաղաքն նորա : — *Նմուտ այրն գոյժ ար-
կանել ի քաղաքին : — *Գոյժ արկէք զայս ազգաց : — *Գոյժ
տուք ի Հրէաստան , լու լիցի յՆրուսադէմ : — *Յաւուրն յայն-
միկ գայցէ ապրեալն առ քեզ՝ տալ գոյժ յականջս քո :

ԳՈՐԾ ԱՌՆԵԼ . Գլուհ . Բաշտ (յօգործ աշխատեալ) : *Գործ
արասցուք զյամբն վրիժուց (առ յԱտուածոյ ,) ամենեւին
յանհնարին տանջանացն ապրելոյ :

Ի ԳՈՐԾ ԱԾԵԼ . Կարաբել : *Ի գործ ածեալ , և արդեամբք
անդրէն կատարէր : — *Ի գործ ածել զխորհուրդն :

Ի ԳՈՐԾ ԱՐԿԱՆԵԼ . Գլուհ . Գլուհ : *Բայց ես և
ոչ զմի ինչ յայսցանէ արկի ի գործ : — *Եթէ զպատուհաս
իւր ի գործ ոչ արկանիցէ :

Ի ԳՈՐԾ ԱՆԿԱՆԵԼ . Ի Գլուհ . Գլուհ : *Ի գործ
անկանի , և կատարի տաճարն առ Դարեհիւ :

ՁԵՌՆ Ի ԳՈՐԾ ԱՐԿԱՆԵԼ, ԱՌՆԵԼ. յեւ+ շարիւղ. «Կիւլ»
*Նրթալ, ձեռն ի գործ արկանել, և զտեղին չինել: —*Այն
ինչ լինէր նոցա զանաչառ զանոգորմ ձեռն պատերազմի ի
գործ արկանել: —*Ձեռն ի գործ առնէին, ոմն վէմա՝ ոմն
վիրգա . . . յարձակելոցն ի վերայ արկանէին: —*Պատրաս-
տեցէք զգէնս, զի ձեռն ի գործ արար:

ԸՆԴ ԳՈՐԾ ՄՏԱՆԵԼ. Բանդաւիլ (Երկիր Վարդաւաշ) *Առցէ
ծերակոյտ քաղաքին այնորիկ երինջ մի յարջառոց՝ որ ընդ
գործ չիցէ մտեալ, և լուծ չիցէ ձգեալ:

ԳՈՐԾՈՎ. Գործող. Երօ: *Գործող գիտասացէ և ծանիցէ
զորոշումն գիտութեան բարւոյ և չարի:

ԳՈՐԾ ԸՆԴ ԳՈՐԾՈՎ. Երկրորդ. Վեր ի վերայ: *Այս ա-
մենայն (հոգեւորն) լիցի եղեալ գործ, և այն ամենայն
(մարմնաւորն) գործ ընդ գործով:

ԱՐԿԱՆԵԼ ԳՈՒԹՍ ԱՌԱՋԻ ՈՒՐՈՒՔ. Ինչն Լաւիւ. պաշա-
պիւ. Գիւլիւն հայցել: *Արկանեմք զգութս մեր առաջի քո:
—*Արկի գութս առաջի արքայի:

ԱՐԿԱՆԵԼ ԳՈՒՅ. Դիւան վրայ ի Գիւլ շարիւղ ինչաւ: *Ասեն
ցերեմիա մարգարէ. Անկիլի՝ գութ մեր առաջի երեսաց քոց
(Գիւլ՝ Դիւ վրայ) և կաց յաղթս վասն մեր առ Տէր Աս-
տուած քո:

Կալի՝ «Եր յիւլ (Դիւան)» *Աղաչեաց կին առնուլ ի նմա-
նէ, զի գութ անկիլի և զաւակ խառնեացի: —*Անկաւ գութ
ի բանիցն ի սիրտս նոցա:

Ի ԳՈՒՅՍ ԻՋԱՆԵԼ, ԱՐԿԱՆԵԼ, ՀԱՐԿԱՆԻՄ, ԿԱԼ.
Դիւան վրայ Գիւլ. շարիւղ: *Ամենայն այր իսրայելի . . . ի գուճս
իջեալ առաջի տաճարին Տեառն աղաչէին: —*Ի գուճս իջ-
եալ ամենայն ժողովուրդն երկրին երկիր պազանէին: —*Ի
գուճս եւս անկանէր, որպէս և մեւս աւետարանիչն յայտ
առնէ: —*Չորքոտանիքն որ ոչ իցեն գազանք, յորժամ
ի գուճ հարկանիցին, զառաջին ոտսն ընդ պորտիւն ամփո-
փեն: —*Յարեաւ յերեսաց սեղանոյն Տեառն, ուր կայր ի
գուճս ի վերայ ծնգաց իւրոց: ց. Գ.

ԻՆԱՄԱԿԱԼՔ ՀԱՆԴԻՍԻՍ

ց. ԳՈՒՐԳԵՆ Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

ՊՆՅՄԱՆՔ

Ա. Գին միամեայ բաժանորդութեան Հանդիսիս՝ 25 դահեկան ոսկւոյ , հատուցանելի կանխաւ .

Բ. Ծախք թղթատարի ի գաւառս և յերկիր օտար՝ դահեկան արծաթոյ 6 ի տարւոջ .

Գ. Զգին բաժանորդութեան , զթուղթ և զամենայն գիր առաքել պարտ է , յանուն խնամակալաց Հանդիսիս , առ Տ. Յովսէփ Գավաթեան , գրավաճառ ի Կ. Պոլիս , ի Զաքարիայ .

Դ. Զմէն մի օրինակ Հանդիսիս մարթ է ստանալ 3 դահեկանաց առ ամենայն գրավաճառս Կ. Պոլսոյ :

Վ. Ա. Ճ. Ա. Ռ. Ի

Ե. Բ. Ի. Յ. Դ. Ա. Հ. Ե. Կ. Ա. Ն. Ա. Յ.

معارف نظارت جلیله سنک ۹۴۰ نومرونی رخصتنامه سیله طبع اولمشدر
